

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

Marija Bubić

Čitanje Tonča Petrasova Marovića

DIPLOMSKI RAD

MENTOR: dr.sc. Julijana Matanović

Zagreb, lipanj 2013.

SADRŽAJ:

UVOD.....	3
1. Pjesnik u zagrljaju Mediterana (biografija).....	5
2. Petrasov suprotiva zaboravu.....	7
3. Dramski opus.....	9
3.1. Čisti zimski prostor.....	12
3.2. Biti il vladati...pitanje je sad.....	14
3.3. Marovićev dramski stih.....	20
4. Roman za koji nema ni straha ni srama.....	22
Zaključak.....	27
Literatura.....	28

UVOD

Marović ostaje težak pjesnik.¹

Započeti istraživanje rečenicom *Marović ostaje težak pjesnik*, ne izgleda, priznajem, obećavajuće. Odmah na početku sam se složila s profesorom Mladenom Machiedom, priznatim profesorom talijanske književnosti, teoretičarem, kojem je Tonči Petrasov Marović ponekad nečitak, baš kao i meni. Voljela sam što je profesorica Matanović upravo o Maroviću razgovarala sa svojim nekadašnjim studentskim kolegom Delimirom Rešickim. Pomislila sam, ako me njegova poezija podsjeća na apstraktne pjesme Rešickog koje smo čitali na predavanjima profesora Vladimira Bitija, pa kako ću o tom autoru napisati cijeli diplomski rad.

Unatoč svim prvotnim nerazumijevanjima i sumnjama, oduševila sam se..

Mislim da je Marović pisao slobodno, da ga je *na prvu teže razumjeti*. Također želim istaknuti da unatoč tome svatko može pronaći nešto za sebe čitajući njegov šarolik opus. Ni kritika nije odustala od čitanja ovoga književnika, pa zahvaljujući njihovoj stručnosti i manje razumljivi tekstovi bivaju osvijeljeni i čitki.

Za Tonča Petrasova Marovića je važan zavičaj, književna djela je iznjedrio na osnovu mjesta i vremena kojem pripada. U svoje djelo je inkorporirao životno i osobno iskustvo, tradiciju i budućnost. Ostajanje u rodnom mjestu smatram važnim detaljem jer ga ne bi sudbina Sustipana pogodila jednakim intezitetom da je s vršnjacima otišao u metropolu. Bolest kao dio njegove osobe proteže se cijelim opusom, borba za život, smrt. Pod tradicijom mislim na grčko – rimsku kulturu na kojoj se grad Split rodio 304. godine i nastavio rasti, Bibliju, Marulića. Budućnost je Europa u Maroviću, Shakespeare, Kafka, Satre, teatar apsurd, Ujević.

Interpretacija će se realizirati kroz sedam poglavlja. U prvom naslovljenom *Pjesnik u zagrljaju Mediterana (biografija)* dat ću širu biografsku i bibliografsku bilješku. Jasno mi je da je ona u jednom dijelu *opterećenje* same interpretacije, ali činim to zbog toga što je *predmet* moga rada pisac *izvan popisa literature i lektire*.

---

¹ Machiedo, Mladen, *Okomica onkraj „Mista“ (Spomen na Tonča Petrasova Marovića)*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.

Na njegov pjesnički rad osvrnut ću se samo ukratko poštujući upute svoje mentorice, a opet ne zanemarujući ono što Marovića upravo najbolje predstavlja u simbolično naslovljenom poglavlju *Petrasov suprotiva zaboravu*. Nadalje ću analizirati njegovih pet dramskih djela (*Golubovi i dječaci*, *Obrazina*, *Zimski prostor*, *Antigona*, *kraljica u Tebi* i *Temistoklo*). Posebna poglavlja *Čisti zimski prostor* i *Biti il vladati...pitanje je sad*, o dramama *Zimski prostor*, te *Antigona*, *kraljica u Tebi* izdvojena su jer ova dva djela ostavljaju mogućnost kazališne izvedbe. Vidjet ćemo u nastavku da mladenačka djela zbog strukture nije moguće uprizoriti na sceni.

Nadovezujući se na poeziju i dramski opus primjereno je dotaknuti se i Marovićevog stiha. Dio diplomskoga rada *Roman za koji nema ni straha ni srama* posvećen je autorovom posljednjem romanu *Sram i strah* čije objavljivanje nije doživio.

*Tonči je često isticao da je najviše svjetla dobivao od Marulićeve i Vidovićeve svijeće. Baštinski sloj je najdublje poznavao. Nažalost, da danas pitate srednjoškolce, pa i njihove profesore tko je bio Petrasov, ne bi znali. To je teška napravda prema zaslužnima, a uskoro neće znati ni za Vesnu Parun i Juru Kaštelana. Nažalost, mlađi ga naraštaji manje poznaju, ali to je danas sudbina mnogih naših umjetnika., zaključio je Jakša Fiamengo.*²

Je li istinita Fiamengova tvrdnja, tek treba doznati. Svakako je zanimljivo da pisca čije djelo kritika uistinu hvali nisam do pisanja diplomskog rada nikada čitala, da na fakulteta nema predavanja o njegovoj *Antigoni*. Kritički dijalog o Maroviću postoji, ja namjeravam nastaviti razgovarati. Iako je Tonči Petrasov Marović ostao u Provinciji zbog *fatalnosti vremena*, ne znači da njegova književnost nije pošla korak dalje.

---

² <http://www.dugirat.com/kultura/136-poezija/14380-petrasov-suprotiva-zaboravu-v15-14380>

1. Pjesnik u zagrljaju Mediterana (biografija)

Tonči Petrasov Marović rođen je 29. listopada 1934. u Mravincima, podno Mosora, odakle se vidi svekolika splitska okolica, od Poljica do Trogira, te srednjodalmatinski otoci Brač, Hvar, Šolta i Čiovo. Školovao se u rodnom mjestu i Splitu gdje stalno živi. Osnovnu školu završava u rodnom mjestu, a Klasičnu gimnaziju i Pedagošku akademiju u Splitu. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, u samoigri, ozlijedio se ručnom granatom, kasnije je više puta ozbiljno pobolijevao što je ostavilo veliki utjecaj na njegov književni potpis.³ Petras je nadimak književnikovog djeda Petra, čiju je izvedenicu *Petrasov*, književnik dodao uz svoje ime i prezime.

Pisao je poeziju, kratke priče, drame, kritike, objavljivao u časopisima *Mogućnosti* i *Krugovi*. Prve je pjesme počeo objavljivati u omladinskim časopisima i to u splitskom *Vidiku* i zagrebačkom *Poletu*. Najveći dio svoga radnoga vijeka proveo je kao urednik za kulturu na RTV Zagreb – RTV centar Split, također je bio urednikom u splitskom *Logosu* i u *Mogućnostima*.

Marović je prvi hrvatski pjesnik koji je objavio haiku pjesme. Godine 1961. u književnom časopisu *Mogućnosti* br. 6, tiskano mu je 13 haiku pjesama iz neobjavljene zbirke *101 haiku*. Djelovao je u razdoblju *krugovaša* i *razlogovaca*, ali nije pripadao nijednoj književnoj grupaciji.

Premинуo je u Dioklecijanovom gradu 22. travnja 1991. poslije dugogodišnje borbe s opakom bolešću na dan (slučajnost ili...) kad je Marulić 1501. godine završio svoju *Juditu*. Pokopan je na mjesnom groblju u Mravincima. Za njim je ostao pozamašan književni opus, od kojeg je jedan dio razasut po časopisima, opus koji kako vrijeme odmiče svrstava Tonča Petrasova Marovića u sam vrh suvremene hrvatske književnosti kao jednoga od njezinih nezaobilaznih imena.

Tijekom života objelodanio je knjige: *Knjiga vode* (pjesme i poeme) 1956., *Asfaltirano nebo* (tri poeme) 1958., *Riječ u zemlji* (poema koju je pjesnik tiskao u vlastitoj nakladi) 1963., *Putanje* (poema) 1967., *Ciklus o cilju* (pjesme) 1968., *Ljudski kusur* (roman) 1969., *Premještanja* (pjesme i poeme) 1972., *Ča triba govorit* (pjesme za djecu) 1975., *Hembra* (poema) 1976., *Eros i Anter* (pjesničko-grafička mapa sa slikarom Matkom Trebotićem) 1976., *Demokritov kruh* (kratke priče i drama *Zimski prostor* koja je izvedena 1975.) 1978., *Suprotiva* (izabrane pjesme i poeme) 1981., *Antigona, kraljica u Tebi* (drama, izvedena 1981.) 1981., *Lastavica od 1000 ljeta* (roman) 1982., *Temistoklo* (drama) 1984.,

---

³ Ovu šturu crticu o piscu nalazimo u njegovoj drugoj pjesničkoj zbirci *Knjiga vode*.

Osamnica (pjesme) 1984., *Isolamento* (izbor iz poezije na talijanskom jeziku) 1986., *Moći ne govoriti* (pjesme) 1988., *Smokva koju je Isus prokleo* (pjesme) 1989., *Oče naš* (pjesme s grafikama Ivana Lackovića Croate) 1990., te posthumno *Job u bolnici* (pjesme) 1992., *Odabrana djela I i II* (pjesme i proza) 1992. i *Sram i strah* (roman) 2011.

Njegova djela je u svojoj antologiji *Zywe zradla* iz 1996. s hrvatskog jezika na poljski prevela poljska književnica i prevoditeljica Łucja Danielewska.

Književni krug Split je na prijedlog Mirka Tomasovića odao počast preminulom pjesniku znanstvenim skupom *Književno djelo Tonča Petrasova Marovića* održanim 2. listopada 1996. godine. Tom znanstvenom monografskom obradbom okupljeni stručnjaci nastojali su obuhvatiti sve grane Tončeva opusa. Budući da je većim dijelom kritički istraživana njegova poezija, ovo je bila prilika da se ukaže na višeslojne vrijednosti književnog djela Marovića.

Čitajući zbornik osjetila sam oduševljenje rečenicama ili možda bolje reći mislima koje su autori izdvojili i na taj me način upoznali sa svijetom skrivenim iza riječi Tonča Petrasova Marovića. Nekad treba pročitati i dva puta, nekad ti netko drugi treba pročitati ili istumačiti da bi shvatio koliko duboko/široko seže nečija misao. Najljepše je kad je misao primjenjiva, kad se sam u njoj iščitaš, tada se nasmiješ ili klimneš glavom kao da želiš pjesniku/piscu reći *tako je!*

2. Petrasov suprotiva zaboravu

*Stvarnost ga je izazivala, iskustvo brusilo, bolest nadahnjivala.*⁴

Tonči Petrasov Marović ne pripada niti jednoj poetičkoj grupaciji *suvremenih* hrvatskih književnika iako je vremenski djelovao u vrijeme *krugovaša* i *razlogovaca* i/ili brojnih skupina tzv. *postmodernista*. Marović pripada generaciji koja je pedesetih godina, nesklona socrealističkoj ideji, širila granice književnosti. U svijetu u kojem tada vlada postmoderna poetika, u vrijeme kada romanom dominira monološka refleksija, na pozornici antidrama, a u poeziji jezični eksperimenti i kritičke asocijacije... to je Marovićevo doba, a sve spomenuto karakteristike njegovog književnog opusa.

U vrijeme kada su njegovi vršnjaci odlazili u metropolu, Marović je ostao u *Provinciji* koja je iznjedrila Marka Marulića. U Splitu je našao i stvaralačko nadahnuće i ljubav prema antici. Za njega je to grad nataložen slojevima kulture ilirske i grčke, i prijerimske i rimske i kraljevske/starohrvatske i pučke/novohrvatske.

Modernistički pjesnik susreće se s izazovom kaosa i besmisla zbilje. Dvadeseto stoljeće pojačava dojam razbijenosti i moralne nakaznosti zbog pojave dvaju totalitarizama. Dokazano je da su pjesnici tražili sustav ili metodu kojom će prevladati nered. Kaotičnost svakodnevnice traži uspostavu reda i time oslonac na neki širi sustav. Marović spomenuto pronalazi u antici. Marovića će opsjedati jezik i u njemu složene značenjske nijanse, u čijim će krhotinama osjetiti mudrost tla, a u počast istog jezika stvorit će i svoju najpoznatiju i najčešće citiranu misao – *iz jezika ditinjstva u ditinjstvo jezika*. Treba reći da se u njegovu zavičajnom selu, Mravincima, rabi dosta čvrsta štokavica, a posvajanje Marulića zbiva se kroz čakavicu, koja je Maroviću ne materinski nego majčin izriječ, kako sam već spomenula.

*Želio bih još samo kazati da sam zavolio Marulićevu čakavicu preko majčine, materine čakavice, čakavštine ali i putem (...), „Oproštaja” Tina Ujevića.*⁵

Njegov zavičaj s mirisima brnistre i antičkim uspomenama držat će ga u jedinstvenome mediteranskom zagrljaju u svih tridesetak književnih godina, od prve knjige *Asfaltirano nebo* (Split, 1958.) do zbirke *Moći ne govoriti* (Zagreb, 1988.).

---

⁴ Šimundža, Drago, *Glavna obilježja Marovićeve religiozne poezije*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.

⁵ Tomasović, Mirko, *Tončeva pjesan „Suprotiva” naprama Marulovoj „Molitvi suprotiva Turkom”*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.

Jezik i zavičaj s imanentnim osjećajem vremena i prostora osnovni su topoi njegova pjesništva. Kroz njegov izričaj ponajprije možemo osjetiti *pučki ponos* i *pučki bol*⁶ koji su dva ključna trenutka Marovićeve izričaja i odnosa prema životu. Marović, osim što je bio pjesnik, bio je i prozni i dramski pisac, književni kritičar ali i likovni i glazbeni znalac, da ne spominjemo izuzetno dobro poznavanje europske i svjetske književnosti, grčke (i rimske) mitologije, ili pak Biblije (za njega fundamentalne knjige).

Marović je imao i univerzalnih književnih tema, ali ono što ga je sililo moći govoriti bila je stara mediteranska refleksija i životna zbilja, domaća tradicija i pjesnički talent. Znao je progovoriti žestoko i kritički, ali ujedno i pjesnički smisleno, primjerice na temu devastacije starog splitskoga groblja (*Ja sam vikao: Nitko ne bi smio...*⁷). Marović je u svojoj poeziji primio na znanje vjekovnu iskustvenost antičkih prethodnika koja se može svesti na sintagmu *iskustva o usudnosti života* i pridodao joj *harvacku bol raskockane baščine*. Time je, po riječima Ive Frangeša, *izrazio žudnju da se pomiri javno i osobno, povijesno i buduće*.⁸

---

⁶ Opačić, Petar, *Pjesničke metamorfoze Tonča Petrasova Marovića (Marsija i Job, suprotiva Apolonu)*, Tusculum. 1. (2008) 1, str. 199-208

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=78038

⁷ Marović, Tonči Petrasov, *Sonata za staro groblje na Šustipanu, Odabrana djela I*, Split, Književni krug, 1992.

⁸ Frangeš, Ivo, *Poezija Tonča Petrasova Marovića*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.

3. Dramski opus

Svako je ljudsko mjesto isto.⁹, odnosno Dokaz da nije bitno gdje si, nego jesi li i tko si!¹⁰

Marovićev dramski opus čine mladenački tekstovi iz 1958. i 1965., *Golubovi i dječaci*, *Obrazina* te *Zimski prostor* (1965.), *Antigona, kraljica u Tebi* i *Temistoklo* (1980., 1981.). Kazališno izvedena su samo dva: *Zimski prostor* na Splitskom ljetu 1975. godine i *Antigona, kraljica* u Splitskom kazalištu 1981. godine.

Kao dugogodišnji dramski kritičar na radiju Split, Marović je temeljito pratio sva zbivanja dotične vrste i emocionalno se duboko vezivao uz pojedine dramske sustave.

Njegov dramski izričaj počinje kada su se u splitskim *Mogućnostima* pojavili njegovi *Golubovi i dječaci*, dramski oblik srodan tada u Europi popularnoj drami apsurd, kontroverzan i izazovan u ono vrijeme strogih ideoloških dogma i principa, koji su vladali u književnosti kao i u životu.

Apsurd je osnovni pokretački motiv i razlog toga govora koji se suprostavlja svim misaonim shemama i potrošačkoj logici. Spomenuti apsurd je tek prividna formalnost pod čijom se obrazinom krije život, subjektivno posve identičan sa smrću. Kao mjeru živoga priznaje jedino metaforički prizor dječaka i golubova. Bolest je osnovni i bitni razlog nesreći, dakle povod crnini koja se, čak i u opisu probavnih i sličnih smetnji, točno slaže s fizičkim stanjem autora. Riječima Anatolija Kudrjavceva¹¹, Tonči Petrasov Marović je u svojem dramskom prvijencu posredno progovorio o sebi. Dramskoj tenziji u djelu *Dječaci i golubovi* nema niti traga. Taj se tekst može misliti, pisati i čitati, ali nitko ga u scenskoj praksi ne može teatarski učinkovito govoriti niti mu posvetiti scensko vrijeme predstave.

Znatno drugačije, ali ipak u mnogočemu srodno tomu sustavu funkcionira *Obrazina, dramska pasija za Peristil*, kako ju je nazvao autor, također objavljena u *Mogućnostima*¹². Ta dva djela Tonko Maroević naziva početničkim dijaloškim tekstovima¹³, zacijelo aludirajući na njihovu nesceničnost. Bitna novost kod *Obrazine* su dosjetke, srodne šaljivomu, koje se uvode već u početnoj didaskaliji, a glavni trik, igra s paradoksom, posjeduje neposredan prizvuk šale. To je još jedan Marovićev prodor u dramsko, ali s bitno složenijim konceptom drame apsurd.

⁹ Marović, Tonči Petrasov, *Odabrana djela II*, Split, Književni krug, 1992, str. 110

¹⁰ Marović, Tonči Petrasov, *Matica hrvatska, Split, 1969.*, str. 22

¹¹ Kudrjavcev, Anatolij, *O dramskim šetnjama Tonča Petrasova Marovića*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997., str. 93

¹² Marović, Tonči Petrasov, *Obrazina, Mogućnosti*, Split, br. 2, 1965.

¹³ Marović, Tonči Petrasov, *Odabrana djela II*, Split, Književni krug, 1992, str. 290

Antidramsku tendenciju zastupao je Marović i u svojoj trećoj dramskoj zamisli, u *Zimskom prostoru*, nastalom 1965. godine, a izvedenom na Splitskom ljetu 1975. Osobe postoje tek kao negacije budući da jedna drugoj poništavaju izgovorene rečenice. To, zapravo, i nije dijalog, jer sudionici izražavaju posve istu negatorsku svjetonazorsku misao, misao autora, nezadovoljna nametnutim, fiktivnim smislom. Bitna novost ipak je uvođenje motiva iz nekoga našeg domaćeg, rustikalnog ugođaja, iz tradicionalno patrijahalne sredine, koju se, zatim, izlaže podsmijehu. To bi se moglo shvatiti kao cinizam da nije riječ o obrambenom mehanizmu autora obuzeta tim motivima. Bolest ponovno zaokuplja pažnju i pokreće misao. Govornik se nametljivo odriče svake pretpostavke dramskog govora te se isključivo pridržava poetske i recitatorske svrhe, koja ne samo što ne prihvaća scenski uvjet već to nije ni građa za izgovorenu riječ. Ono što je dozvoljeno lirskom iskazu, drama ne uvažava, budući da traži isključivo razloge zbivanja i tenzije. Uostalom, i pretjerano inzistiranje na didaskalijama dokaz je zatvorenosti i scenske bespomoćnosti riječi.

Veliki obrat u tomu dramskom inzistiranju Tonča Petrasova Marovića značila je 1980. godine *Antigona, kraljica*, nazvana apokrifnom tragedijom, izvedena u Splitskom kazalištu 1981. U vrijeme kad su prigovori na račun vlasti bili javno gotovo neizvedivi, Marovićeva *Antigona* funkcionirala je kao univerzalna misaona osuda dotičnoga sustava dominiranja nad bližnjima. Najveći pravednik kojemu okolnosti pruže poziciju vlasti i moći postaje najvećim grješnikom, smatra Marović. Marovićevi junaci lako zapadaju u emfazu i u bjesnilo, pa to više nimalo ne podsjeća na tragičko dostojanstvo govora već je posve nalik današnjim uličnim govornim oblicima što se služe nametljivim, uniformiranim frazama i šablonama. To je djelo primjenjivo u sitnim, svakidašnjim tenzijama i u golemim, kataklizmičkim razmjerima. Dvije verzije njezina završetka također su izazovna novost.

Peto i zadnje Marovićevo dramsko djelo, *Temistoklo*, nazvano *dramskom historijom*, pojavilo se 1984. godine. Već u *Antigoni, kraljici* pokazao je Marović naročitu emotivnu obuzetost antičkom, starogrčkom predajom. *Temistoklu* nedostaju dramske pretpostavke možda upravo stoga što je autor bio obuzet povijesnom faktografijom koja ga oduševljava, a ujedno sputava u stvaralaštvu. Marović nastoji sadašnjim ljudskim mjerama odmjeriti daleku grčku prošlost i mitologiju pretvoriti u život, a događa mu se ono što je zacijelo istina: povijest i mitologija postaju tek hrpom besmislica i nesporazuma. Umjesto mitoloških razloga i motiva, nazočnih u svim starogrčkim tragedijama, on naprosto uvodi moderna psihološka pravila. Junaci mu imaju posve logičnu, životno vjerodostojnu motivaciju. To više nisu likovi koji pripadaju

antici, jer oni razmišljaju, čak se i ponašaju poput naših suvremenika. Službenu patetičnost klasične tragedije zamjenjuje izraz gotovo srodan naturalističkoj formi pristupanja detalju. Naprimjer, didaskalija *Djevojčice kadšto spavaju zamotane u neke krpe, a kadšto plaču i povraćaju*¹⁴, s nametljivom grubošću odbacuje klasično dostojanstvo i diskretnost naspram fizičkomu. Nema ustručavanja ni pred još neposrednijim vulgarizmima. *Zašto me onda zajebavaš*¹⁵?, pita jedna osoba iz drame, a druga izjavljuje *Dolazi mi da se popišam...*¹⁶ Surovost je, zapravo, glavno obilježje toga zbivanja koje ni na trenutak ne napušta političke izravnosti. U tomu kaosu nema, dakle, ideala, čak ni skrupula, jer i to je onaj univerzalni svijet političkoga zla u kojemu nema mjera ljudske vrijednosti. Marović je za svoju povijesno – dramsku montažu koristio autoritativne izvore podataka, uvažavajući i citirajući Heraklita, Tukidida, Plutarha i Herodota. Stoga njegova vizija ne bježi od onoga što je bilo ili je barem moglo biti. Jedino pjesnik ima pravo na slobodno kretanje po tom okrutnom bespuću. U toj surovoj dramskoj historiji kaos riječi sugerira sveopći kaos. Vrijeme, također, više ne posjeduje dramsko značenje, pa se periodi, iz prizora u prizor, ležerno i bez najave preskaču, lišeni ikakva respekta naspram dramskomu vremenu. Radi se dakle o osobini koja obilježava gotovo cjelokupan Marovićev opus, krajnje mu otežavajući, možda i posve osporavajući osnovnu sceničnost.

---

¹⁴ Marović, Tonči Petrasov, *Temistoklo*, Split, 1984., str. 33

¹⁵ Ibid, str. 36

¹⁶ Ibid, str. 39

3.1. Čisti zimski prostor

Drama *Zimski prostor* emitirana je na Radio – Zagrebu i Radio – Ljubljani, a zatim scenski izvedena u podrumima Dioklecijanove palače, u sklopu Splitskog ljeta 1975. godine. Za razliku od neupitne antike *Antigone* i *Temistokla*, vrijeme zbivanja u *Zimskom prostoru* nije određeno. Po nekim bi se autorovim opaskama o lokalitetu, bolničko – ubožničko skladište, moglo zaključiti kako se nalazimo u svojevrsnom ozračju Marovićeve *svršetka igre*. Ovdje se promatra pokušaj uspostave suživota između Čovjeka i Žene, protagonisti i jedini akteri dramskog teksta. *Čisti zimski prostor*¹⁷, kako lokalitet zbivanja određuje pisac, prostor je dvoje ljudi koji u njemu nastoje ostvariti neki oblik suživota. Protagonisti ne mogu uspostaviti niti istinsku međusobnu, niti komunikaciju sa svijetom oko sebe, premda iskrene namjere postoje. Važnu motivsku i dramaturšku ulogu u drami imaju dva predmeta. Muškarcu je pridat kamen, dakle građevni materijal kojim bi se mogla podići zgrada projektiranoga života. Žena u taj prostor obilježen kamenom unosi *svijeću*, dakle svjetlost i toplinu koja će grijati, humanizirati kamen. Kamen i plamen dva su prapočela koja su u temeljima svake civilizacije pa se kao pretpostavka nameće da bi trebala biti i ove.

Pedesetih godina dvadesetog stoljeća javlja se teatar apsurda (Ionesco, Eugene, *Ćelava pjevačica*, 1950.; Beckett, Samuel, *U očekivanju Godota*, 1952.). U takvim dramama, koje se odupiru tradiciji europske drame, razvija se težnja da se iskaže izgubljenost, osamljenost, tjeskoba i strah modernog čovjeka. Iznad ismijavanja najbanalnijih situacija, drame na realan način opisuju samoću ljudi i beznačajnost egzistencije pojedinca, opisuju moderan osjećaj otuđenosti. Takav dojam postignut je odbijanjem konvencionalne fabule i logičkog dijaloga, lica često igra isti glumac, likovi nose uopćena imena (*Čovjek*, *Žena*), čini nam se da u jednom trenutku vode filozofski razgovor o životu, a već u idućoj rečenici potpuno druga tema, banaliziranje, vrijeđanje, naprosto izaziva čuđenje kod čitatelja.

Pretražujući literaturu za ovaj rad, naišla sam na Alberta Camusa. Imam iskustvo čitanja *Stranca*, ali iskreno uz teatar apsurda vezujem Eugenea Ionesca i Samuela Becketta tako da me iznenadilo kada sam povezala Camusa i Marovića. Odmah moram priznati da me takvi trenutci obraduju jer imam osjećaj da je cijela književnost međusobno prožeta, da nije jednolično interpretativna, da je subjektivna.

---

¹⁷ Marović, Tonči Petrasov, *Zimski prostor*, Odabrana djela II, Književni krug Split, 1992., str. 97

Camusov prvi značajni doprinos filozofiji je njegova teorija apsurdna koja govori da ljudi teže k jasnoći i smislu u svijetu koji ne nudi nijedno od to dvoje, a obradio ju je u svom eseju *Mit o Siziifu*, dok ju je *ugradio* i u druga djela kao što su *Stranac* i *Kuga*.

U eseju objašnjava stanje apsurdna – velik dio života gradimo na nadi za sutrašnji dan, a sutrašnji dan nas vodi korak bliže smrti, ljudi žive nesmetano iako su svjesni neizbježnosti smrti. Camus tvrdi kako ljudi i svijet nisu apsurdni sami po sebi, već apsurd nastaje kada ljudi pokušaju razumjeti nerazumljivosti svijeta. Tvrdi da bez smisla u životu nema niti ljestvice vrijednosti. Završava trima posljedicama prihvatanja apsurdna, a to su revolt, sloboda i strast.

U tragikomičnoj prirodi svakodnevnog života Camus ispituje elemente različitih života (životnih poziva): osvajač, glumac, zavodnik, pisac. Kreativnost je za Camusa vrlo bitna i jaka forma bunta jer plodovi kreativnog načina života mogu donijeti mogućnost (ograničene) besmrtnosti. Ipak, svjestan je da većina ljudi jednostavno nije u mogućnosti potpuno posvetiti svoj život umjetnosti ili književnosti, ali sama borba za to ili bar jednim dijelom posvetiti se tome, već je dobar početak. Istinski heroj apsurdna nije nužno ratnik ili umjetnik, već običan čovjek koji shvaća neizbježnost smrti, a ipak se protiv nje bori. Time Camus pokazuje kako apsurd života zapravo ne poznaje ni vrijeme, a ni mjesto.

Uzimajući u obzir prethodnu rečenicu i maloprije spomenutu misao o međusobnom prožimanju književnosti, vraćam se Maroviću. I on se borio umjetnošću protiv apsurdnog ponavljanja povijesti, politike, režima, borio se protiv bolesti i smrti.

*ŽENA: Budalo blesava, svak svakoga može učiti životu! I mrav i balegar i brnistra te može učiti životu. A nekmoli čovjek.*¹⁸

*ŽENA: Nije to samo tako. Za čovjekom ostaje. Mora da ostaje. Inače, pogrešno bi bilo biti živ na taj način.*¹⁹

---

¹⁸ Marović, Tonči Petrasov, *Zimski prostor, Odabrana djela II*, Književni krug Split, 1992., str. 101

¹⁹ Ibid, str. 105

3.2. *Biti il vladati... pitanje je sad*

U duhovnoj ostavštini Grka tragediji pripada povlašteno mjesto. Imena trojice grčkih pjesnika, Eshila, Sofokla i Euripida, poznata su i onima koji nikad nisu bili u prilici pročitati makar i jedan njihov stih. Iskustvo koje je u grčkoj tragediji uobličeno, pitanja koja su u njoj postavljena o smislu ljudskoga postojanja, već nam je iz ovoga jasno da tragedija, iako je nikla na grčkom tlu, ne govori samo Greima i ne govori samo jednom vremenu.

Mislim da od istog razmišljanja prilikom pisanja svoje *Antigone* polazi Tonči Petrasov Marović koristeći antičke motive i likove u kontekstu prilagodbe antičke tradicije suvremenosti.

Za razumijevanje Marovićeve tragedije i odnosa u njoj važne su Sofoklove tragedije *Kralj Edip* i *Antigona*. Kralj Edip, otkako je razriješio zagonetku Sfinge (koju susrećemo u epilogu Marovićeva dramskog djela), vlada Tebom kao muž Jokaste, udovice bivšeg kralja Laja. S njom ima četvero djece, Eteokla, Polinika, Antigonu i Izmenu.

U grčkoj mitologiji postojala je samo jedna sfinga, demon uništenja i nesreće. U Tebi je, prema Sofoklu, Edipu zadala jednu od najpoznatijih zagonetki:

Koje stvorenje ujutro hoda na četiri noge, u podne na dvije, a uvečer na tri?

Zadavila bi svakoga tko ne bi znao odgovoriti, a Edip joj je točno odgovorio da je to čovjek koji u djetinjstvu puže, kad odraste hoda na dvije noge, a u starosti si pomaže štapom. Stoga se Sfinga, napokon pobijeđena, bacila s visoke stijene i umrla. Druga inačica govori da se proždrla.

U Sofoklovoj *Antigoni* vladar je Kreont, ujak poginule braće i njihovih sestara. Glavni nosioci sukoba u tragediji su Antigona i Kreont. Njihovi stavovi su nepomirljivi. Antigona se poziva na božanski zakon prema kojemu nikome ne može biti oduzeto pravo, niti uskraćena obaveza da dostojno pokopa mrtvoga srodnika. S druge strane, Kreonta vode visoki državni razlozi: poginuli branitelj domovine (Eteoklo) ne može se ni u smrti izjednačiti s izdajicom (Polinikom).

Za razliku od Antigone Kreont se na kraju predomišlja, ali u trenutku kad je prekasno za sve. Antigona je životom platila ljubav prema bratu, a Kreont zaštitu državnih interesa gubitkom vlastita doma. Postavlja se pitanje koliko je realna kazna Antigoni, odnosno Kreontu, malo prevelika, gubitak života s jedne i gubitak obitelji s druge strane. No to nije predmet

razgovora. Ako zagrebemo dublje, u ovom se tragičkom sukobu krije upravo sukob vrijednosti. Vrijednosti podliježu povijesnim mijenama i ovisne su o osobnim mjerilima. Sukob vrijednosti redovno uključuje i propast jedne od njih. To je često smrt tragičkoga junaka, kako svjedoči Antigonina sudbina, ali i takva presudna mijena u njegovu životu koja će nepovratno obilježiti njegovu budućnost, kao što se događa Kreontu.

Marovića je mučila ljudska nestabilnost, povijesni obrati i mnogovrsna iznevjerena istinskim idealima. Antigona, stoga, u njegovim očima nije samo žrtva nego iskonski konflikt. U sukobu su – priznaje autor – društvena kretanja, ljudske strasti i metafizička načela, subjektivni kriteriji i objektivne norme morala.

Marovićeva tragedija nije samo rijedak primjer reinterpretacije Sofoklova predloška, nego i dosljedno udvostručenje antičke matrice, slijedom kojega dolazi do sukoba i zamjene *stare* i *mlade* Antigone, kako junakinje tako i teksta naslovljenog njezinim imenom.

*Ona Antigona koja je pokopala Polinika
nije ova koja me kažnjava smrću za isti čin.*

Nije i ne može biti.

*Ja sam sličnije tebi ondašnjoj
nego si joj sama sada slična.*

*Ja imam više prava na te ondašnju
negoli ti danas.*

*Ja se ponosim ONOM ANTIGONOM
koja je bila svi mi*

kad smo božima i sebi najbliži:

sušta sloboda, usud da se bude, ispravnost.²⁰

Izbij iz glave da si ja

il da si kao ja!

*Osim pukog imena,
to nije i ne može biti isto.*

Drugo sam bila ja onda

i drugo sam ja sad

negoli se tebi hoće.

Druga djela i dani.

A bogovi?

Bogovi su na mojoj strani,

u to ćeš se već uvjeriti.²¹

Antigona, kraljica u Tebi, apokrifna tragedija u šest slika s međuigrom i epilogom, praizvedena je u Hrvatskom narodnom kazalištu u Splitu, 19. siječnja 1981., zatim prikazana na Sterijinom pozorju u Novom Sadu, 6. lipnja 1981. te je napokon snimka predstave emitirana na Televiziji Zagreb, 23. prosinca 1981. godine.

Ono što Marovićevu verziju vezuje uz njezin predložak kao uz prvenstveno književni predložak, jest dosljedno udvostručenje njegove strukture zbivanja, od zabrane ukopa do

²⁰ Marović, Tonči Petrasov, *Antigona, kraljica u Tebi, Odabrana djela II*, Split, Književni krug, 1992., str. 172

²¹ Ibid, str. 170

završna ostvarenja božanske osvete.

Naglasivši apokrifnost svojega teksta te odlučivši se za slike a ne za činove, uvevši međuigru i epilog, Pavao Pavličić smatra da je autor ujedno naglasio i svoje *odustajanje od klasičnih pravila, a time i slobodniju interpretaciju smisla samoga događaja*²².

U novovjekovnoj drami je preinačen ishod starije, antičke prethodnice: Antigona je nadrasla vlastiti mladenački prkos i zaželjela živjeti, sazrijevši i dovinuvši se do političke mudrosti nakon što joj je Kreont velikodušno oprostio izgređ, čin na čijoj će slavi ona pokušati sazidati novu, mirniju, sigurniju i prosperitetniju Tebu. No obiteljski se zaplet, kako zamišlja Marović, ipak nastavio: Izmena se udala za negdašnjeg Antigonina zaručnika Hemona i rodila dvojicu sinova koje će Antigona međusobno zavaditi, prigrlivši Terzita i pretvorivši Telamona u državnog neprijatelja koji poput Polinika pogiba bez dodijeljena mu prava ritualnog pokopa. Utoliko je i Marovićeva junakinja svojevrsna *Anti-Antigona*²³, kako joj se, mučajući od straha, u jednome trenutku i obraća jedan od likova, Zapovjednik straže. U tome ipak autorova ideja, koliko se god doimala paradoksalnim iskorakom iz zadane paradigme, paradoksalnim utoliko što je istodobno poništava i afirmira, nije strana logici smjene žrtvenih i tlačiteljskih pozicija koje u različitim antičkim tragičkim djelima često zauzimaju isti mitski agensi. Upravo je u toj ironijskoj zamjeni mjesta ključ tajne sudbinske opomene, koja kažnjava pretpostavku o vlastitoj nedodirljivosti i jamčevinama da je vlastiti smještaj u priči neizmjenjiv.

*Pa što! Umrijet ću, ko i svi.
Ali ko i svi nikad nisam bila,
opstojala. Bila sam Netko!
ANTIGONA! Makar i Stara, makar i ostarjela.
Bila sam kako nikad nitko u Tebi bio nije.
Bila sam bog! A jer i bozi umiru,
umrijet ću i ja. Pa što?*²⁴

Marovićev pomak u fazi, dupliranje Antigonina genealogijskog mjesta, stvorio je strukturnu jeku koja izvornik istodobno opovrgava i udvostručuje, ponavljaajući mjeru u kojoj je tekst

---

²² Pavličić, Pavao, *Marovićev dramski stih*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.

²³ Marović, Tonči Petrasov, *Antigona, kraljica u Tebi, Odabrana djela II*, Književni krug Split, 1992., str. 130

²⁴ Ibid, str. 181

Sofoklove *Antigone* genealoški nastavak i udvostručenje *Kralja Edipa*. U Sofokla se nećakinja Antigona suprotstavljala stricu Kreontu, bratovu antagonistu u priči Kralja Edipa, da bi se u Marovićevoj novovjekovj nadopuni našla, kao tebanska kraljica, ujedno i na nesretnoj hibrističkoj poziciji svojega oca – poziciji obnevidjela bijesa nad nepoznatim vlastitim činom, bijesa koji će je dovesti, poput Edipa, do sučeljenja same sa sobom – jednako koliko i na mjestu podudarnom Kreontovom. U Sofoklovoj *Antigoni* to je mjesto isplate bratsko – bratskih, u Marovića pak sestrinsko – sestrinskih dugova. Naime, i mlada je Antigona, kraljičina nećakinja što je pohrlila da pokopa brata, također, poput Terzita i Telamona, dijete Antigonine antagonistice iz Sofoklove pretpovijesti, prezrene sestre Izmene.

Preklapanje s dvjema Sofoklovim tragedijama, *Kraljem Edipom* i *Antigonom*, zbog kojega se nova, Marovićeva, ne tako slučajno zove upravo *Antigona, kraljica* – gdje prišiveni dometak priziva naslovni početak prvog od repliciranih izvornika, tvoreći s njima formu kružnog povratka – komplicira intertekstualno nasljedništvo pretvarajući ga u kćerinstvo i sestrinstvo ujedno, očitujući dakle iste incestuozne odnose sa spomenutim predlošcima.

Mlada Antigona tako je istodobno i duh prošlosti i zavjet i ironija budućnosti, podsjetnica kraljičina negdašnjeg junačkog prkosa i njegova nasljednica.

A da igra udvostručenja što je Marović poduzima – razvidna i u dvojstvu ponuđenih završnih prizora – dijeli štogod i sa Shakespeareovim *Hamletom*, ne pokazuju samo izravne citatne aluzije (monolog kraljice Antigone koji umjesto *Biti ili ne biti* započinje pitanjem *Biti il vladati?*), nego i igra zrcalima dvaju istovjetnih imena, Hamleta – oca i Hamleta – sina s jedne, te Antigone i mlade Antigone s druge strane, kao i ponavljanje odnosa nećaka Hamleta i strica Klaudija u odnosu istoimene nećakinje i tete, gdje je stariji član istodobni uzor i prepreka u izvršenju istog čina. U Hamletovoj dilemi *Biti ili ne biti...* spoznaje se dvoumljenje između života i smrti. Obje odluke su mu jednako mrske – ako se odluči za život, morat će ili i dalje patiti u svojoj mučnoj pasivnosti, ili se početi boriti. Antigona ne dvoumi oko izbora, rekla bih da razmišlja na glas kako je drugi doživljavaju. Smatra da je vladanje njezina životna uloga koju netko, u ovom slučaju ona, obnaša. Mislim da time opravdava sebe, svoje ponašanje.

Biti il vladati?
Biti il činiti se da si,
biti tek pred drugima?
Il: biti i vladati,
sobom, pa i drugima,
tako da i drugi jesu?
Imat vlast samo, a sve manje biti,
il biti, a ne imat vlasti?
Netko i to mora – vladati.²⁶

Biti ili ne biti – to je pitanje.
Je l' dičnije za ljudski um sve pračke
I strjelice silovite sudbine
Podnositi il zgrabit oružje,
Oduprijet se i moru jada kraj
Učinit? Umrijet – usnut, ništa više!²⁵

Najsloženijom se poveznicom s predloškom pokazuje sam hod dramske radnje. Ona se odvija kao slijed zasebnih dijaloških konfrontacija protagonistice s nizom antagonista, koje nastupaju nakon vijesti da je Antigonina vladarska odluka prekršena, da je netko naime ukopao Telamonovo kao nekada sama Antigona, u vlastitoj mladosti, Polinikovo tijelo. Te konfrontacije upleću junakinju u tri sukoba, s proročicom Mantom, s mladom Antigonom, počiniteljicom citiranoga prekršaja i sa sestrom Izmenom, nakon čega slijedi epilog u kojemu, fantastični prizor nadnaravnog rasta trulog Telamonova tijela i pojava Sfinge nastupaju s istom vjerodostojnošću i uvjerljivošću kakvom u antičkoj dramatici božanski znaci okretno upadaju u polje ovozemaljske ljudske igre. Telamonovo raspadnuto tijelo odgovara na majčinu prekogrobnu invokaciju, raste i drobi Tebu, a Sfinga, taj emblem monstroznoženskog dosluha s onostranošću, s kojim je baš Kreont imao najviše muka kako sam maločas spomenula, s cijelom vojskom manjih sfingi prekriva cijelu Tebu.

Shema tragičkog zbivanja u Sofoklovu predlošku gotovo je podudarna, izuzmemo li dijalog Antigone i Izmene kojim se prološki otvara antički komad. Marovićeva će kraljica preuzeti prijašnju strukturnu poziciju Kreonta, kojemu straža također dojavljuje prekršaj, te koji se isto tako triput sučeljuje, sa žrtvom – krivcem Antigonom, prorokom Tiresijom i napokon sinom Hemonom, čiji će vapaj okrutnome ocu u Marovića zamijeniti Izmenini, sestrinski krici. Tirezijine negdašnje opomene izriče žena, Tirezijina kći, pjesnikinja/luđakinja/proročica Manta, kojoj novovjeka Antigona cenzorski zašiva usta i oči.

Mladen Machiedo smatra²⁷ da se u *Antigoni* vlast i razmišljanje međusobno isključuju, jer drugo slabi prvu, omogućuje bezvlašće i nastupanje alternativne vlasti, a glavne uloge tvore

²⁵ Shakespeare, William, *Hamlet*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

²⁶ Marović, Tonči Petrasov, *Antigona, kraljica u Tebi, Odabrana djela II*, Split, Književni krug, 1992., str.150

²⁷ Machiedo, Mladen, *Okomica onkraj „Mista“ (Spomen na Tonča Petrasova Marovića)*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997., str. 67

nepomirljivu dramsku napetost: sama Antigona kao oličenje vlasti, Mlada Antigona kao oličenje pravdoljubiva otpora, a Manto kao glas vidovitosti. Sve se nastavlja ili ponavlja?!

Tragedija Tonča Petrasova Marovića osmišljena kao nastavak dviju Sofoklovih tragedija odraz je njegove kreativnosti i umijeća pisanja. Osim razlike u likovima koja se odmah primjećuje, iako možda nije odgovarajuća riječ razlika jer je ona vidljiva samo u imenima, a radi se o istim životnim ulogama. Marovićevi likovi su nasljednici Sofoklovih likova, preuzimaju kako društvene pozicije tako i životne uloge.

Kada sam u uvodu ovog poglavlja spomenula da grčka tragedija ne govori samo Grcima i ne govori samo jednom vremenu, sada potvrđujem da je primjenjiva uvijek i da nam želi i Marović pokazati da se zahvaljujući ljudskoj pogrešivosti povijest ponavlja. Stvar je interpretacije, prezentacije i imenovanja. Zamijenimo li mjesta i imena, čitamo dramu današnjeg vremena ljudske gluposti i tvrdoglavosti.

3.3. Marovićev dramski stih

Stih se javlja u sva tri mladenačka dramska teksta pisana u prozi (*Golubovi i dječaci*, *Obrazina* te *Zimski prostor*), on se javlja na mjestima gdje se nešto želi osobito istaknuti, a čitatelj čak na trenutak ima dojam da čita već postojeće Marovićeve stihove. Piše standardnim slobodnim stihom. Za razliku od ranijih dramskih djela, posljednja dva, *Antigona* i *Temistoklo*, oba komada posvećena antičkim temama, napisana su cijela u stihu.

Pavao Pavličić²⁸ postavlja pitanje zašto autor odlučuje koristiti stihovanu formu. Razlog ne bi trebao biti nesnalaženje u proznoj formi budući da su prethodna djela napisana u prozi. Pavličić je tom pitanju posvetio pažnju jer osim što se dva glavna Marovićeva teksta međusobno prilično razlikuju sadržajno, scenski, po dužini, razlikuju se i načinom upotrebe stiha. *Antigona* je posvećena temi vlasti i općeg dobra, *Temistoklo* temi moći individualnog uspjeha, a obje imaju jaku moralističku dimenziju.

Antigona, kraljica, ima podnaslov *Apokrifna tragedija u šest slika s međuigrom i epilogom*. Već nam podnaslov govori ponešto i o sadržaju djela i o njegovoj formi. Sadržajno, riječ je o tome kako ostarjela Antigona, koja je u međuvremenu postala vladarica, čini isto što je činio i Kreont u izvornoj tragediji o Antigoni, ne želi da se pokopa njezin politički protivnik (vjerujući kako to od nje traže državni razlozi), i time izaziva nesreću i za svoj rod i za zajednicu. Tu je i njezina nećakinja, Mlada Antigona, koja preuzima ulogu što ju je sama Antigona nekada davno igrala, ona se suprostavlja vladarskoj samovolji i inzistira na poštivanju vječnih pravila zajednice.

Kad se u podnaslovu Marović odlučio za slike, a ne činove, uvevši međuigru i epilog, autor naglašava apokrifnost svoga teksta, njegovo odustajanje od klasičnih pravila, a time i novu, slobodniju interpretaciju smisla samoga događaja. Ogledan primjer Marovićeve slobodnije interpretacije je završetak, odnosno njegove dvije varijante. U jednoj mrtvi Telamon počinje rasti te se na pozornici pojavljuje dio njegove goleme glave; u drugoj varijanti stiže Sfinga s mnoštvom malih sfingi i uništava Tebu.

---

²⁸ Pavličić, Pavao, *Marovićev dramski stih*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997., str. 82

Za razliku od *Antigone*, *Temistoklo* je naslovljen kratko i kako Pavličić kaže pomalo zagonetno: *dramska historija*²⁹. U tekstu se, na temelju povijesnih izvora, a u dramskom obliku, rekonstruiraju događaji iz Temistoklova života. Riječ je o realističnijoj, tradicionalnijoj drami od *Antigone*. Pripovijeda se o tome kako je Temistoklo, pobjednik nad Perzijancima, nakon progona iz Atene bio prisiljen da upravo kod Perzijanaca potraži pomoć, i kako se, snagom svoga uma, ali i uz teške moralne kompromise, na kraju uspio spasiti, no taj je spas skupo platio krizom savjesti i potpunim slomom. Upravo zato, u drami se mnogo razgovara o prošlim zbivanjima, o razlikama između prošlosti i sadašnjosti, junaci razmatraju i odvaguju svoje i tuđe razloge za prošle postupke, te nastoje iz njih izvući neku pouku. Mnogo je prostora posvećeno nadmudrivanju između Temistokla i Artakserksa, koje i nije ništa drugo nego moralistički disput o vlasti, sreći i povijesti.

Odgovor na pitanje zašto se obrađena dramska djela razlikuju stihom je jasan, jer se razlikuju i po temi i po temeljnom tonu. Premda su oba teksta zaokupljena moralnim pitanjima, tim pitanjima se prilazi na različit način. Naime, u *Antigoni* se govori pretežno o emocijama i o vlasti kao univerzalnoj kategoriji, prema kojoj se pojedinac mora nekako odrediti. S druge strane, *Temistoklo* raspreda prije svega o razumu i o tome kako se čovjek, suočen s poviješću, može domoći uspjeha, koje su mu kvalitete za to potrebne i koliko daleko može ići u moralnim kompromisima.

Pavličić zaključuje *slobodni je stih Marović izabrao zato da bi u dramama sačuvao vezu sa svojom poezijom*³⁰. Ostavljajući svoj individualni pečat, Marović je sugerirao da se u dramama bavi istim pitanjima kao i u svojoj poeziji.

---

²⁹ Pavličić, Pavao, Ibid, str. 86

³⁰ Pavličić, Pavao, Ibid., str. 90

4. Roman za koji nema ni straha ni srama

Sram i strah pokazuje da je pisac rođen u grčko – rimskoj provinciji, kako je sam isticao, na tlu natopljenom poviješću, na što su se oslanjali hrvatski pisci Marko Marulić i Ivan Gundulić čijim stihovima započinje knjiga koja je, što je vidljivo, pisana od 1987. do 1989. godine.

Koliko se Marović oslanja na svoje rodno tlo, pokazuje prva stranica knjige u kojoj za proslav uzima stih iz Judite:

Ne bit, jih strah ni stid, sve toj učiniše...

Kao što uzima i stihove iz Gundulićeva spjeva *Suze sina razmetnoga*:

*Ah, nesvijesna, ka ne gledaš
ni razloga ni zakona,
ah, bezočna, ka spovijedaš
za istinu laž smiona,
ka sred srca ne imaš svoga
srama od ljudi straha od Boga!*

Sve ono što je Marović sustavno izgrađivao u svojim pjesmama, motivi, jezik i tematske preokupacije, bit će prisutno i ovdje, poput samog vremena o kojemu i unutar kojega piše. Roman je nastajao *na refule*, u oazama mira nakon dugih perioda bolovanja. To grčevito, žurno pisanje, ta potreba da se zabilježi vrijeme, dok vremena još ima, vidljiva je u strukturi romana: fluidnoj, hirovitoj, više poetskoj no proznoj konstrukciji koja će s lakoćom odbacivati, prekrajati i priljepljivati narativne rukavce, ovisno već o tome na čemu se Marovićev pogled tog trenutka poželi zadržati.

Premda su fragmenti nezavršenih priča i načetih tema ostali razasuti po tekstu, struktura romana ipak nije fragmentarna. Usidrena je oko trope koja rekreira mit o Epimenidu. Epimenid je filozof s Krete koji je pronašao kuku i plug i prvi je upregao volove u jaram, i kaže se da je bio čudesan u božanskim stvarima. A sve je počelo jednoga dana oko podne, kada je vodio ovce na pašu, skrenuo s puta u neku pećinu gdje je zaspao, i tako spavao četrdeset godina. Kažu da je njegova duša izlazila iz tijela kad god je htjela i da se ponovno vraćala u tijelo. Od drugih ništa nije naučio, učitelji su mu bili dugo spavanje i san. Preko dana bi legao u pećinu i u snu je razgovarao sa Zeusom, s Istinom i Pravdom. Neki kažu da Epimenid nije spavao nego se povlačio u samoću i skupljao korijenje.

Marovićev roman počinje na isti način, seosko dijete imena Petar odvelo je ovce na ispašu pa ih izgubilo. Nakon bjesomučne potrage za ovcama, uzduž i poprijeko krajobraza Dalmatinske zagore, iscrpljeno je zaspalo u pećini i probudilo se četiri desetljeća kasnije.

*...Sinoć ne bijaše brnistre ponajmanje brnistre u cvatu sinoć je bio užezin Male Gospe: 7.rujan 1946. a sada? Rujan sigurno nije jer brnistra ne cvate dvaput na godinu...*³¹

*Eno, baš tamo. Visoko nad Vrilon. Vidin ti ja sokola. Točno prema Tvrđavi. Ma kojeg sokola! Zatim, malo popostavši izusti: Ti dan. Rodija mi se. Unuk. Jozo je oduševljen gledao Petrova sokola, upijao mu spokoj kruženja, šutio sretan. Onda doda: Samo ne znam...tko se to danas rodio... zagleda se u Petra pogledom punim isprike i praštanja, te se nasmiješi.*³²

Utroba zemlje poslužiti će Petru kao zaklon od protoka vremena i kao zaklon od Povijesti te će iz pećine izaći onakav kakav je u nju i ušao – mladi petnaestogodišnjak, bistra pogleda i neokrznut posljedicama četrdesetogodišnje ideologije. Tako će taj njegov glavni junak čitav život za nečim tragati i tražiti nešto zauvijek izgubljeno u prostoru i vremenu. To traganje je smisao njegova postojanja.

Kroz Petrove oči Marović će pokušati obuhvatiti kronotopiju Dalmatinske zagore, sva njena previranja, uspone, padove i svakojake metamorfoze. Petar na naivan, dječji način opisuje sve što vidi u današnjem vremenu. Prepričava od izlaska iz špilje i susrećući se s poznatim ljudima i mjestima sve što danas vidi i ne prepoznaje. Srami se što je izgubio ovce, blago u pravom smislu za ono vrijeme, sram ga je što je bos i gol, posrami se i zbog drugih, trojice momaka koji se kupaju goli, ne voli kad zaplače pred ocem, misli da treba biti hrabriji, posrami se jer nije ništa majci donio u posjete. Petar se srami kao dobro odgojeno dijete, takav dojam sam stekla, zna se što je red.

*Stid ga je bilo više nego strah otići kući vratiti se materi i ocu na oči...*³³

*Učini mu se da će svakoga časa zamijetiti mater s metlom u ruci...zato što je moralo vazda biti čisto pred kućom, jednako kao što je i u kući, kao i u duši...*³⁴

---

³¹ Marović, Tonči Petrasov, *Sram i strah*, Profil International, Zagreb, 2011., str.12

³² Ibid, str. 40

³³ Ibid, str. 12

³⁴ Ibid, str. 137

Stid ga je moći ako je ima, a ako je ima onda je od Boga.

*Ženo. Božja. Nisam. Ne smiješ me ni ti stavljati na mjesto onoga koji nisam. Nepravedno je i preteško. Sram je je i strah. Oprosti... – izusti pri uzmicanju.*³⁵

Strah spominje kada priča o ratu, priča o djetetu koje se boji više za oca nego za sebe pri padu s motora, boji se promjena, sjedi na kamenu koji ga prepoznaje i ne želi krenuti kući jer ga je strah je li ostalo sve isto, strah ga je da mu obitelji više nema. Izašao je iz špilje i ugledao stari gaj, sada tu borova šuma, nekoć tri kuće, sada ih mnogo više, neboderi, prvi put vidio dresove s brojevima na leđima, betonske barake, betonska dvorišta, kamioni koji razvoze robu na druge kontinente, građevinski i drugi otpad ostavljen od ljudi...čak je i morsko dno *dodirnuo* čovjek, promjena je neminovna.

*Što su učinili od rijeke i krajolika oko nje! pomisli i doda: Kad su tako od kuća, rijeke i krajolika, što su unda od ljudi?!*³⁶

*Nije bio ni deblji, ni niži; samo teži, tužniji, sitiji života: kao da je počinio sve pogreške koje je do jučer ujutro bio prespavao, odbolovao sve boli, odživio sve sramote i strahove.*³⁷

Šuma je mirisala kao nekad, sunce je bilo baš kao nekad. Sjećanje mu je ostalo nepromijenjeno, mirisi koji bude uspomene, boje, vjera, dom i obitelj.

*Petra je gledao i udisao domaći ugođaj, i prvi put u tomu prvom danu svojega nenadanog povratka povjeruje da je život neuništiv i, bez obzira na sve vanjske promjene, zapravo neizmjenjiv, jednak, vječan i – u malom – velik.*³⁸

Povijest se očituje kroz prizmu sukoba, a kako se roman bude bližio kraju postat će očito da je za Marovića sukob integralni element dalmatinskog usuda – element koji prožima sve instance postojanja, od pojedinca, preko obitelji, do države. Marovićev se roman ostvaruje na nekoliko razina koje se međusobno prepliću i tako stvaraju gusto simboličko tkanje. Na jednoj je razini *Sram i strah* kritičko razračunavanje s političkom stvarnošću Marovićevog ovdje i sada. Stvarnost tog prikaza već je na početku dovedena u pitanje Petrovim epimenidskim buđenjem i nadnaravnim moćima koje ovaj u tom procesu

---

³⁵ Ibid, str. 204

³⁶ Ibid, str. 17

³⁷ Ibid, str. 205

³⁸ Ibid, str. 163

zadobije. Ti signali smještaju roman u diskurs fantastičko – alegorijskog koji će se dodatno potvrditi uplivom biografske razine.

*Ugleda i dodirne ožiljak...ožiljak od usijana glačala, nastalo ono onda kada je "uzeo" bombu koja mu je eksplodirala u ruci...*³⁹

I Marović je, poput Petra, bio čuvar baštine. Petrova povezanost sa zemljom – majkom hraniteljicom – obdaruje ga moćima pomoću kojih može mijenjati fizičku stvarnost oko sebe. Koristeći se njima, Petar će zaustaviti izgradnju nove prometnice na novootkrivenom arheološkom lokalitetu. I Marović je, poput Petra, bio dijete Povijesti, čije je razorne učinke osjetio na vlastitoj koži.

*I Petar upilji u nj svoj pogled, prepun milja i molbe, i pas primi molbu/nagovor, te kratkim oprtkivanjem naoko točkova – stade gasiti motore grdosija, jednoga za drugim, kao što se pogledom možda mogu gasiti plamičci voštanica u nizu.*⁴⁰

Na kraju priče Marović kaže kako je on taj dječak koji se probudio u špilji. Hodao je dosta dugo i daleko, a hodao je isto tako njegov vjerni pas za nečim po zemlji, dok je sokol visoko iznad njih letio šupljinom nebeskom za nečim.

Poruka je jasna do nejasnoće i upitna do neodgovora. On je hodio zemljom, plovio vodom, a sokol je letio nebeskom prazninom. Na kraju su i jedan i drugi prelamali vrijeme i označavali ga svojim početkom i krajem. Taj utržak vremena označen je postojanjem jednog ljudskog bića, životinje, ptice, ribe ili biljke. Tako je svako vrijeme označeno nekim životom, bilo da je čovjek, ptica, životinja ili biljka. Tako Marović napisa veliku besmrtnu ljudsku istinu:

*Čovjek ide u kuću svoju vječnu...I vrati se prah u zemlju, kako je bio, a duh se vrati Bogu, koji ga je dao.*⁴¹

Vjeran Dalmaciji, a ponajprije Splitu i njegovoj okolini, ostao je neraskidivo, sudbinski (kako bi to vjerojatno i sam rekao) vezan uz njene priče, traume i svakovrsna iščašenja. Upravo iz zavičajnosti proizlazi Marovićeva dinamika na trasi suvremenoga i vječnoga, banalnoga i trajnoga, uvijek svjestan slojevitosti kraja i regije koja se transformira puno brže nego njegova

---

³⁹ Ibid, str. 153

⁴⁰ Ibid, str. 88

⁴¹ Ibid, str. 203

poezija. I da ne bi bilo zabune, njegov se zavičaj uvijek transformirao na rušilački način kojemu je Marović bio očevdac.

*Ajde ti, sinko moj, ali!...pa izgubiš li oko ili ruku, nijedna ti vlast to neće vratiti. Dakle, već je tada znao da se radi samo o vlasti, o moći, možda čak onih gorih nad boljima, i ni o čemu drugome. Malo čemu. A onaj susjedov sin, otišao je u borbu i izgubio oko, i zdravlje, i razočaran se vratio, te najposlije ubio, u pijanstvima do besvijesti.*⁴²

Koliko god se činilo da je njegov glavni junak Petar iščašen, izglobljen iz svojega konteksta, ispostaviti će se da je samo vrijeme lomljeno i razdrto. Tonči Petrasov Marović koristi višestruki pogled, nemogućnost fokusiranja na istu razinu, da bi ukazao na dramu što su je doživjeli njegovi suvremenici. Iako piscu jamačno nije primarni cilj društvena kritika, nema dvojbe da je niz silovitih slika i drastičnih situacija svojevrsna kritika političke realnosti, posebno na razne vidove represije.

*Petru se učini da vidi, kao iz najbliže blizine, da je na lančiću zabljesnuo zlatan križić, a zatim – kao da si okrenuo stranu – gotovo u istom času i na istom mjestu, petokraka zvijezda.*⁴³

*Cigo je, od neke bolesti, uginuo. Večer prije nego je najmlađi stric otišao u partizane. Pomogao ga je i zakopat. Uvečer smo izgubili konja, uvečer strica.*⁴⁴

Pisao je ovaj roman u teškim životnim okolnostima. Bila je to borba s bolešću i s pričom, koju je dugo nosio u sebi i htio je ispričati najprije samome sebe, a potom onima koji će doći kasnije u pripovjedačev svijet. Ovaj roman je ostao u njegovoj ostavštini i objelodanjen je točno dvadeset godina nakon njegove smrti.

---

⁴² Ibid, str. 106

⁴³ Ibid, str. 51

⁴⁴ Ibid, str. 39

ZAKLJUČAK

Tonči Petrasov Marović rođen je u Mravincima, što se iz njegovih djela osjeća, a često je i sam isticao, *podno Mosora odakle se vidi svekolika okolica, od Poljica do Trogira te srednjodalmatinski otoci: Brač, Hvar, Šolta i Čiovo*⁴⁵ – koristi sliku pred sobom kao inspiraciju za svoja književna djela. Uklapa širi društveni, politički, obiteljski, odgojni aspekt u malu sredinu, svoju sredinu. Sredinu koja može biti i moja. I vraćamo se na uvod u kojem navodim da sam se oduševila, prethodna rečenica je odgovor zašto. Ako čitaš tekst, prepoznaš se, gane te, osjećaš, autorovo djelo živi, o njemu se piše, diskutira.

U romanu *Sram i strah*, u svom prvijenca *Ljudski kusur*, koristi duboki introspektivni uvid ukorijenjen u zavičajni ambijent i evocira figure iz bliskog mu okoliša. Isto čini u pripovijetkama iz knjige *Demokritov kruh*. Arhetipsku mitsku dimenziju kakvu poznajemo iz *Srama i straha* nalazimo u romanu *Lastavica od 1000 ljeta*, što je naizgled i dijelom pisao za dječji uzrast, no zapravo je ispisivao svoja nelaka iskustva. Taj dječji roman me podsjetio na *Maloga princa*, također naizgled jednostavna, dječja priča puna alegorija.

Opseg njegovih tema i motiva vrlo je širok, od antiknih inspiracija do suvremenih nemira, od zavičajnih i dječjih uspomena do sudbonosnih problema. Zanimao se egzistencijalnim, praktičnim, ali i metafizičkim pitanjima, konkretističkim i univerzalnim motivima.

Marović negirajući zapravo afirmira ono što su mnogi današnji pjesnici zaboravili - tradiciju. Obrađuje antičke teme jer vjeruje da se u antici mogu naći odgovori na mnoga pitanja koja i danas muče suvremenog čovjeka, da postoje stanovite analogije i univerzalno vrijedni poučci.

Zanimljiv je podatak da naslov za Marovićevu poemu *Hembra*, uzet iz *Poljičkog statuta*, znači čistinu.⁴⁶ Zamišljena je kao palimpsest, pergamena na kojoj su višekratno pisani i brisani i dopisivani tekstovi. Paralelu iznova povlačim s antikom, poviješću...uistinu, kao da se sve ponavlja. Marović izmišlja lik Petra kako bi ispričao svoju povijest. Petar mu je poslužio kao pergamena. I Marović je, poput Petra, bio nemoćan promijeniti svijet oko sebe. Petar izabire ne mijenjati svijet, smatrajući da svaka upotreba moći kvari onoga tko je koristi. Marović je lišen takve moći i svijet može samo promatrati, tek ponekad intervenirajući u njega jezikom. Ispisuje pohvalu baštini pred nadirućim, destruktivnim modernitetom koji je odbacuje prije

---

⁴⁵ Marović, Tonči Petrasov, *Pjesme, Odabrana djela I*, Književni krug Split, 1992., str.IX

⁴⁶ Mrkonjić, Zvonimir, Tonči Petrasov Marović ili kroz palimpsest do zvijezda, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997., str.9

nego li ju je i protumačio. U pisanju se krije Marovićeva moć, priznavao on to ili ne. Riječima nećujno progovara, na taj način djeluje. Ne znam je li Marović bio svjestan toga, ali danas u 2013. godini iz njegovih tekstova, bili oni poezija ili proza, možemo uvidjeti da ta naša povijest nije toliko ni daleka ni strana. Zaključujem na kraju čitanja da Tonči Petrasov Marović nije bio nemoćan promijeniti svijet, jer ako čitanje mijenja ljude, uči ih ičemu, promjena se događa, možda upravo zbog Marovićeve misli.

Nakon smrti Književni krug Split objavio je izabrana djela Tonča Petrasova Marovića u dva sveska (pjesme i proze), jedna je gradska ulica nazvana njegovim imenom, a planira se i njegov spomenik uz negdašnje groblje na Sustipanu. Sve nabrojano nam kazuje da Tonči Petrasov Marović nije zaboravljen, iako je nekima još nepoznat. Ja njegov rad nisam poznavala, no pretražujući internetske stranice, naišla sam na podatak da se baš u mojoj osnovnoj školi održavaju radionice o Maroviću, majke koje su članice književnih foruma raspravljaju o njegovoj *Lastavici*, ne vjeruju da postoje roditelji koji ne vole svoju djecu...

Mladen Machiedo naziva Marovića arheološkim pjesnikom, *u njega misao prekopava, a sama zemlja progovara metaforički*.⁴⁷ Poslije dodaje *Marović ostaje težak pjesnik*⁴⁸, što je naslov jednog poglavlja ovoga rada, a ja bih sada rekla dubok pjesnik koji zadire u ono na prvi pogled/čitanje nama *smrtnicima* nevidljivo.

Svoje čitanje Tonča Petrasova Marovića završila bih citatima koji govore sami za sebe:

*Bio je poklonik slobode u stvaranju i stvarateljske osobnosti u slobodi.*⁴⁹

*Za čovjekom ostaje. Mora da ostaje. Inače, pogrešno bi bilo biti živ na taj način.*⁵⁰

---

⁴⁷ Ibid, str. 65

⁴⁸ Ibid, str. 71

⁴⁹ Šimundža, Drago, *Glavna obilježja Marovićeve religiozne poezije*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.

⁵⁰ Ibid, str. 105

LITERATURA

Izvori:

1. Marović, Tonči Petrasov, *Antigona, kraljica u Tebi, Odabrana djela II*, Književni krug Split, 1992.
2. Marović, Tonči Petrasov, *Demokritov kruh, Odabrana djela II*, Književni krug Split, 1992.
3. Marović, Tonči Petrasov, *Lastavica od 1000 ljeta, Odabrana djela II*, Književni krug Split, 1992.
4. Marović, Tonči Petrasov, *Ljudski kusur*, Matica hrvatska, Split, 1969.
5. Marović, Tonči Petrasov, *Obrazina*, Mogućnosti, Split, br. 2, 1965.
6. Marović, Tonči Petrasov, *Pjesme, Odabrana djela I*, Književni krug Split, 1992.
7. Marović, Tonči Petrasov, *Sram i strah*, Profil International, Zagreb, 2011.
8. Marović, Tonči Petrasov, *Temistoklo*, Mogućnosti, Split, 1984.
9. Marović, Tonči Petrasov, *Zimski prostor, Odabrana djela II*, Književni krug Split, 1992.
10. Sofoklo, *Antigona, Kralj Edip*, Zagreb, Školska knjiga, 2012.
11. Shakespeare, William, *Hamlet*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

Predmetna literatura:

12. Batušić, Nikola, *Rane drame Tonča Petrasova Marovića*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.
13. Čale – Feldman, Lada, *Antigona, Antigone*, Kazalište (Zagreb) – 8 (2004), 17/18, str. 90-95
14. Frangeš, Ivo, *Poezija Tonča Petrasova Marovića*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.
15. Kudrjavcev, Anatolij, *O dramskim šetnjama Tonča Petrasova Marovića*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.
16. Machiedo, Mladen, *Okomica onkraj „Mista“ (Spomen na Tonča Petrasova Marovića)*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.

17. Matanović, Julijana, *Nikad ih neću zaboraviti (O novelama iz knjige Demokritov kruh Tonča Petrasova Marovića)*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.
18. Mrkonjić, Zvonimir, *Tonči Petrasov Marović ili kroz palimpsest do zvijezda*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.
19. Opačić, Petar, *Pjesničke metamorfoze Tonča Petrasova Marovića (Marsija i Job, suprotiva Apolonu)*, Tusculum. 1. (2008) 1, str. 199-208
URL:http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=78038
20. Pavličić, Pavao, *Marovićev dramski stih*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.
21. Slavić, Dean, *Interpretacija simbola vode u poeziji Tončija Petrasova Marovića*, Crkva u svijetu, 45 (2010), 2, str. 243-266
URL:http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=84245
22. Šimundža, Drago, *Glavna obilježja Marovićeve religiozne poezije*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.
23. Tomasović, Mirko, *Tončeva pjesan „Suprotiva” naprama Marulovoj „Molitvi suprotiva Turkom”*, Književno djelo Tonča Petrasova Marovića, Zbornik radova, Književni krug Split, 1997.
24. <http://www.dugirat.com/kultura/136-poezija/14380-petrasov-suprotiva-zaboravu-v15-14380>

Opća literatura:

25. Biti, Vladimir, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Zagreb, Matica hrvatska, 2000.
26. Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984.

